

ПРОВІНЦІЯ ЯК МЕНТАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ І ДУХОВНИЙ ФЕНОМЕН У ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ ДЖ.ОСТЕН ТА ДЖ. ЕЛІОТ

Яна Кравченко

Кандидат філологічних наук, доцент
кафедра німецької філології і перекладу,
Запорізький національний університет (УКРАЇНА)
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, e-mail: yana_kr@yahoo.com
UDC: 821.111 – 3.091

ABSTRACT

Kravchenko Yana. Province as a mentally geographical and moral phenomenon in the literary world of J.Austen and G. Eliot.

In the article the value descriptions of the space of English province are defined in the novels of J.Austen and G.Eliot. Research of space of province as the mentally geographical and moral phenomenon allows to select the types of values (idyllic, heroic, romantic) and different variants of their correlation (elevated, tragic, comic), and also to make conclusion about the meaning of acciological transformations in the artistic world of authoresses. The province space in the novels by J. Austen and G. Eliot reflects the historical stage of literary values evolution in the national literature and helps to reveal an individually author's axiological dominant idea. In J. Austen's works the essence of conflicts is concentrated in the ethics of family relationships. The representation of the province in her literary world allows portraying idyllic values in elated and comical correlation. As the plot develops, the idyllacy turns into comicality or romanticism. These transformations are aimed at establishing J. Austen's principal measure of values – nature and naturality. But in G. Eliot's works the conflict acquires socially critical colouring. The imaginary idyllacy is disproved by the tragic reality of people's existence, with an individual being a measure of values.

Key words: acciological sphere, value and meaning opposition, chronotop, mental and geographical space, spiritual space, idyllicness, heroism, comicalness.

В статті встановлюються ціннісні характеристики простору англійської провінції в романах Дж. Остен та Дж. Еліот. Дослідження простору провінції як ментально-географічного і духовного феномену дозволяє окреслити типи цінностей (ідилічні, героїчні, романтичні) та варіанти їх співвідношення (піднесений, трагічний, комічний), а також дійти висновку стосовно значення аксіологічних трансформацій в художньому світі обох письменниць. Простір провінції в романах Дж. Остен та Дж. Еліот відбиває історичний етап еволюції художніх цінностей національної літератури і сприяє вираженню індивідуально-авторської аксіологічної домінанти. В творах Дж. Остен сутність конфлікту зосереджена в етиці родинних стосунків. Зображення провінції в її художньому світі сприяє репрезентації ідилічних цінностей у піднесеному і комічному співвідношенні. Ідилічність в процесі розгортання сюжету обертається на комічність або романтичність. Ці трансформації мають на меті утвердження провідного ціннісного мірила Дж. Остен – природи і природності. Натомість у творах Дж. Еліот конфлікт набуває соціально-критичного забарвлення. Уявна ідилічність спростовується трагізмом людського існування, а в якості ціннісного мірила стверджується особистість.

Ключові слова: аксіосфера, ціннісно-смилова опозиція, хронотоп, ментально-географічний простір, духовний простір, ідилічність, героїзм, комізм.

Англійські письменниці Джейн Остен (1775-1817) і Джордж Еліот (1818-1880) репрезентують різні етапи розвитку класичного реалізму XIX ст. Естетика першої засвідчує перехід від канонів Просвітництва до реалістичних принципів зображення, творча спадщина другої поєднує соціально-критичний роман 1830-1860-х рр. з психологічною прозою межі

XIX-XX ст. За усієї протилежності світоглядних настанов та етико-естетичних принципів творчість Дж. Остен та Дж. Еліот має риси спадкоємності, що уможливило порівняльний аналіз аспектів поетики англійських письменниць. Одним з таких аспектів є специфіка відтворення простору та його аксіологічне значення. Адже дана складова художнього світу визначає соціально-психологічні характеристики персонажів, передає національну, соціальну та історичну специфіку реальності в романах Дж. Остен та Дж. Еліот.

Питання семантики художнього простору належить до найактуальніших у сучасних літературознавчих дискусіях. Основоположним у його розробці є поняття «хронотоп», введене до літературознавчого обігу М.М. Бахтіним [1]. Простір і час в теорії вченого мисляться як взаємопов'язані координати єдиного континууму, семантично залежні від пов'язаної із ними реальності. Хронотоп завжди має ціннісний орієнтир, причому його аксіологічна спрямованість визначається функцією вираження художніх смислів. На думку М.М. Бахтіна, простір і час «ущільнюються» навколо центра естетичної дійсності – людини і набувають «ціннісного значення», тобто «естетизуються» [1, с. 10].

Не втрачає актуальності і теорія хронотопу Ю.М. Лотмана. На думку вченого, в художньому тексті здійснюється моделювання простору, при цьому «структура простору тексту стає моделлю структури простору всесвіту» [5, с. 321]. Мова просторових відносин сприймається як один із засобів осмислення дійсності. Таким чином, простір у творі слід розглядати не лише в якості структурного елемента, але і як його змістовний компонент, тобто «простір в художній літературі - це значення» [5, с. 322].

Слід зазначити, що в більшості досліджень категорія простору вивчається в нерозривному зв'язку із категорією часу. Більше того, провідною складовою вважається саме час. Однак в художньому тексті категорії простору і часу мають суб'єктивний характер, тобто відносини між ними можуть бути різними. В даній роботі ми керуємося плідною на сьогодні літературознавчою концепцією просторової форми, яка полягає в утвердженні такого способу існування художньої структури, при якому смислова єдність розкривається не в хронологічному, а в просторовому вимірі. Художній простір при цьому розглядається не лише як категорія тексту, а і як метод його аналізу.

Метою даної статті є встановлення ціннісних характеристик простору провінції в найвідоміших романах Дж. Остен «Почуття і чутливість», «Гордість і упередження», «Нортенгерське абатство», «Менсфілд-парк» та Дж. Еліот «Млин на Флоссі», «Мідлмарч».

В процесі інтерпретації обраного художнього феномена важливо враховувати, що провінція як простір індивідуального існування суттєво вплинула на формування особистісної аксіосфери обох англійських письменниць. Адже вони народилися і зростали у сільській місцевості: Мері Енн Еванс (Джордж Еліот) на фермі Арбері, графство Ворвік, Джейн Остен в приході Стіветон в Хемпшері. Згодом, після тридцяти років, Дж. Еліот оселилася у Лондоні, що дозволило їй суттєво розширити життєвий, громадський і філософський досвід. Дж. Остен, натомість, все життя майже не виїздила за межі невеликих містечок Бат та Саутхемптон. На цьому факті її біографії незмінно наголошують дослідники, намагаючись пояснити унікальну відгородженість художнього світу романів Остен від гострих соціальних конфліктів доби. Так, Дж. Честертон зазначає: «Остен писала яку-небудь історію, замкнену домашнім колом, немов вела щоденникові записи між приготуванням пирогів і пудингів, навіть не спромігшись виглянути у вікно і помітити Велику французьку революцію» [7, с. 87]. Дж. Еліот, навпаки, в своїх творах демонструє пильну увагу до найактуальніших філософських, суспільно-політичних, культурних конфліктів своєї доби, проте так само не виводить своїх героїв за межі провінційного середовища.

Отже, обидві особистості формувалися в особливому просторі духовного життя, що має власні просторові і часові ознаки, культурні традиції і формує певний провінційний тип ментальності. Це дає підстави розглядати простір провінції, відтворений в художньому світі Дж. Остен та Дж. Еліот, як ментально-географічний і духовний феномен.

Ментально-географічний простір досліджується як художня модель світу, побудована на основі реального географічного простору, що сприймається за допомогою сталих просторово-географічних уявлень і образів, які притаманні національній культурі.

Слід зазначити, що за усієї багатоаспектності прочитання творчої спадщини Дж. Остен, семантика художнього простору в її творчості залишається поза увагою дослідників. Це пояснюється точкою зору, згідно з якою її романи не володіють простором і «як явище перехідне від століття XVIII до століття XIX, ... виявляють тенденцію до висвітлення

не так руху героя в просторі і часі, скільки інтерес до його характеру, взаємин із оточуючими, до фіксації настроїв і почуттів» [4, с. 666].

У даній статті ми виходимо із протилежної оцінки, розглядаючи Дж.Остен як письменницю, яка володіє «почуттям простору», здатністю, висловлюючи індивідуальне бачення світу, моделювати «другу реальність» за допомогою просторових характеристик. Категорія простору у Дж. Остен відрізняється новаторським розумінням. Письменниця майстерно володіє описом різних форм просторово-часового буття своїх героїв. Просторові межі її творів носять соціальний або природний характер, поділяються на «своє» (освоєне, знайоме) і «чуже» (далеке, вороже).

В основі ментально-географічного простору романів Дж. Остен та Дж. Еліот лежить ідея дихотомічного світу, побудованого на опозиції центр / периферія, де центр – провінційний мікросвіт (власний дім, маєток), а периферія – увесь інший світ (столиця, будь-яке велике місто). Така організація художнього простору засвідчує наявність ознак ідилічності. В ідилії, як відзначає М.М. Бахтін, «...присутня органічна приєднаність подій життя до місця – рідних гір, полів, будинку, річки, лісу. Ідилічне життя невіддільне від конкретного простору, де жили попередні покоління, житимуть наступні» [2, с. 158]. Однією з найважливіших ознак ідилічного простору є його закритість, відгородженість від зовнішнього світу. В романах Остен і Еліот ця ознака виявляється різною мірою. Так, для романів Дж. Остен характерна значна подієва обмеженість. Як влучно зазначає В. Вулф: «Світ її романів зовні абсолютно невиразний. Ось великий будинок, ось маленький; гості до чаю, гості до обіду, іноді ще пікнік; життя, *обмежене* корисними знайомствами і достатніми прибутками... А пороки, пригоди і пристрасті *залишаються осторонь*» [3, с. 512].

Проте слід зазначити, що провінційне середовище Остен не є абсолютно ізольованим. Цей простір відкритий для зовнішнього впливу, особливо столичного. В кожному з романів представлена смислова опозиція «провінція / столиця». На сюжетному рівні вона реалізується в конкретних ситуаціях: з Лондону до Незерфілду прибувають брат і сестри Бінглі та містер Дарсі («Гордість і упередження»); провінційний спокій родини Дешвуд порушує поява Віллобі («Почуття і чутливість»); брат і сестра Крофорд з'являються по сусідству з маєтком Бертрамів («Менсфілд-парк»). Героїні Остен при цьому мають протистояти згубному впливу міського героя, завдання якого – спокушати і випробовувати твердість їхніх моральних переконань. Так зображуються відносини Маріани Дешвуд і Віллобі («Почуття і чутливість»); Елізабет Беннет, Дарсі і Вікхем, Джейн Беннет, Чарлз Бінглі і сестер Бінглі («Гордість і упередження»); Кетрін Морланд, Джона і Ізабелли Торп («Нортенгерське абатство»); Фанні Прайс, Мері і Генрі Крофордів («Менсфілд-парк»).

Лондон як друга складова вказаної просторової опозиції не є омріяним простором щастя, а скоріше місцем важких моральних випробувань. У Лондоні відбуваються вирішальні події у розвитку основної і додаткових сюжетних ліній романів Дж. Остен: Маріана Дешвуд переживає остаточний крах своїх надій стосовно кохання Віллобі, полковник Брендон в розлуці з Маріаною упевнюється в своїх почуттях до неї («Почуття і чутливість»); Джейн Беннет усвідомлює справжнє ставлення сестер Бінглі, Лідія Беннет підступно зраджує чесне ім'я своєї родини і тікає з Вікхемом, Чарлз Бінглі має протистояти намаганням своїх сестер одружити його з Джорджіаною Дарсі («Гордість і упередження»); Марія Бертрам-Рашуот зраджує чоловіка з Генрі Крофордом, Джулія Бертрам тікає з Йетсом («Менсфілд-парк»).

Зауважимо, що жодна з головних героїнь романів Дж. Остен не знаходить у місті любові і розуміння, а після омріяного заміжжя вони незмінно залишаються в провінції. Авторська позиція щодо ціннісного значення опозиції «провінція / столиця» узагальнюється в роздумах героїні «Менсфілд-парку» Фанні Прайс: «Совсем не так, как на *сельском просторе* светит в *городе* солнце. Здесь его сила лишь в слепящем блеске, в *беспощадном, мучительном* слепящем блеске, который только на то и годится, чтоб *обнажать пятна и грязь*, которые иначе спокойно бы почивали. В *городе* солнце не приносит ни *бодрости*, ни *здоровья*» [6, с. 619]. Штучна організація столиці з її агресивною експансією в природну сферу позбавляє місто людського виміру. Штучність міста передається і людям, перетворюючи їхнє життя на суцільне лицемірство.

Іншою суттєвою ознакою ментально-географічного простору провінції, відтвореного Дж. Остен, є динамізм, що досягається активними переміщеннями героїв всередині цього топосу. Наприклад, переїзд родини Дешвуд з Сасекса до Девонширу («Почуття і чутли-

вість»); поїздка Елізабет Беннет до Кенту, поїздка Елізабет і Гардінерів до помістя Пемберлі у Дербіширі, поїздка Лідії Беннет до Брайтону («Гордість і упередження»); мандрівка Кетрін Морланд з рідного Фулертону до Бата, а згодом до Нортенгеру («Нортенгерське абатство»), переїзд Фанні Прайс з Хантінгтона до Нортгемптоншира, її поїздка до Портсмута і повернення до Менсфілд-парку («Менсфілд-парк») та ін. Розмикаючи простір провінції, Дж. Остен долає враження ізольованості і актуалізує ціннісно-смилові категорії: ізольованість / широта, відкритість / закритість, свій / чужий, рідний / нерідний, дружній / ворожий. Адже для героїв Остен провінція – це передусім батьківський дім, який традиційно наділений конкретними ціннісними асоціаціями – сімейний затишок, захист від ворожості зовнішнього світу, можливість безпечного існування, надійний притулок, розуміння, любов близьких та ін. Образ Дому семантично багатозначний і здатен породжувати велику кількість додаткових смислів, які розкриваються через опозиції свого / чужого, далекого / близького.

Топос рідної домівки пов'язаний із сприйняттям героями природи свого краю. Зазначимо, що близькість до природи, емоційне переживання різних її станів є ще однією ознакою ідилії, що актуалізує комплекс виключно позитивних ціннісних категорій. Пейзажні образи в романах Остен є поліфункціональними і полісемантичними. Перш за все, пейзаж є засобом психологізму, коли картини природи розкривають внутрішній стан персонажа. Наприклад, при прощанні Маріани Дешвуд з місцем свого дитинства Норлендом («Почуття і чутливість»), при зустрічі Елізабет і Дарсі у маєтку Пемберлі («Гордість і упередження»), при відтворенні переживань Фанні Прайс в алеї міс Грант («Менсфілд-парк»). Окрім того, пейзаж дозволяє Остен проникати в характер героя, коли пейзажні картини показані його очима. Наприклад, забарвлені сентиментальною патетикою монологи Маріани Дешвуд при прощанні з рідними краєвидами засвідчують її гіперболізовану чутливість, роздуми Фанні Прайс в алеї міс Грант свідчать про її розсудливість, духовну чистоту, смирення.

Отже, ціннісно-смилове наповнення опозиції «провінція / столиця» пов'язане з такими просторовими параметрами, як відкритість (закритість), захищеність (незахищеність), близькість до природи (віддаленість від природи), окультуреність (дикість), організованість (хаотичність). Ці параметри тісно пов'язані з ціннісними орієнтирами: культом Дому і родини, традиційністю способу життя, теплом домашнього вогнища, відчуттям безпеки, прагненням до стабільності та консерватизмом – тим, що вважається провідними категоріями англійської ментальності.

В творах Дж. Еліот ментально-географічний простір провінції конструюється складніше і виражає інший аксіологічний смисл. Адже зображення простору підпорядковується вираженню іншої концепції героя. Романи Еліот – романи про складний процес самоідентифікації людини, про пошук і боротьбу за власне покликання. Це не окрема ситуація морального прозріння, як в творах Остен, а особистісний досвід, вписаний в широкий загальний рух життя.

Зовнішньо топос провінції в романах Еліот, так само як і в творах її попередниці, набуває виражених ідилічних ознак. Акцентується єдність місця і життєвих подій героїв. В романі «Млин на Флоссі» найбільш виразної емоційно-вольової тональності набуває Дорлквудський млин на березі річки Флосс. Цей топос знаходиться у ціннісному просторово-часовому контексті життя Тома, Меггі і містера Таллівера, і є єдиною можливим місцем їх існування.

Ідилічний простір істотно не пов'язаний з іншим світом, але локалізована в цьому обмеженому світі низка життів поколінь може бути вельми тривалою. Так, в характері містера Таллівера домінантою є його любов до рідної домівки як місця, де жили попередні покоління: «Но сильнее всего в нем говорила любовь к *старым местам, где он бежал когда-то еще мальчишкой...* Талливеры жили здесь уже *много поколений*, и он помнил, как, сидя зимними вечерами на низкой скамеечке, слушал *рассказы отца* о старой, наполовину бревенчатой мельнице, ... его *дед снес ее и поставил новую*. Когда мистер Талливер начал уже ходить и снова увидел все то, к чему с *детства* привык его взор, – тут-то он по-настоящему почувствовал, как крепко держит его любовь к родному дому, который *стал частью его жизни, частью его самого*» [8, с. 286]. Єдність життя поколінь суттєво визначається єдністю місця, віковою прикріпленістю до одного місця, від якого невіддільні всі події життя.

Єдність місця ослаблює і пом'якшує різницю між індивідуальними долями та характеристиками батька і сина Таліверів. Зв'язок поколінь як аксіологічна домінанта наголошується в думках Талівера молодшого: «Том добрався в своїх мечах до того, как, разбогатеv, он выкупит *отцовскую землю и мельницу, починит дом* и станет там жить; он предпочтет его *любому другому* более новому, более нарядному» [8, с. 248].

Ще одна особливість ідилічного існування – поєднання людського життя з життям природи. В дитинстві Меггі і Том перебувають в абсолютній гармонії з тим обмеженим світом, в якому перебувають: «... они бегали вместе и вместе садились отдыхать; им и в голову не приходило, что жизнь их когда-нибудь переменится... они *всегда будут жить вместе и любить друг друга. И грохочущая мельница, и большой каштан*, и собственная их *речушка Рипл*, где они *чувствовали себя как дома*... – и, конечно, *могучий Флосс*, по берегам которого они бродили, словно отважные путешественники» [7, с. 59]. В дорослому житті, коли герої перестають відчувати гармонію із зовнішнім світом, їхнє життя трагічно завершується. Той факт, що Меггі і Том гинуть у водах улюбленого Флосса символізує заперечення ідилічності і перемогу реальності.

Опозиція «провінція / столиця» в творах Еліот, на відміну від романів Остен, виражена імпліцитно. Спочатку, за законами ідилії, Лондон постає як образ далекого світу, який не торкається долі мешканців провінції, оскільки, як зазначає оповідач в одній з глав роману «Мідлмарч»: «Лондон внушает недоверие косным провинциалам» [9, с. 553]. У романі «Млин на Флоссі» топонім Лондону не зображується і згадується лише раз в короткій репліці Люсі Дін в розмові зі Стівеном Гестом: «Я слышала от отца, что как раз накануне смерти дяди Талливера произошла страшная ссора с мистером Уэйкемом... *Вы в это время были в Лондоне*» [8, с. 390]. Однак саме приїзд зі столиці чужинця Стівена має вирішальне значення в розвитку сюжету, адже його поява порушує ідилію між братом і сестрою Таліверами, провокує конфлікт Меггі із провінційним Сент-Огом і врешті спричиняє її загибель. Однак негативні ціннісні характеристики Лондону не акцентуються. Протистояння між столицею і провінцією відсутнє.

В романі «Мідлмарч» аксіологічні характеристики Лондона змінюються. Очам мідлмарчських обивателів велике місто уявляється як «средоточие враждебных деревне сил» [9, с. 502]. Лондон є постійним джерелом небезпеки, адже звіди приходить захворювання на холеру, починається будівництво залізниці, що має порушити усталений спосіб життя провінціалів. Проте позитивні герої роману Доротей Брук і Тертій Лідгейт, не реалізувавши своїх прагнень в провінції, наприкінці сюжету оселяються у Лондоні і там успішно втілюють свої творчі задуми. Герої здійснюють символічну втечу до великого світу, який тут є світом справжніх, незіпсованих міщанською свідомістю, цінностей. Можливо, тут втілений індивідуальний досвід самої письменниці, котра після тридцяти років провінційного життя, лише переїхавши до Лондону, змогла реалізувати свій потужний інтелектуальний потенціал.

Не зважаючи на те, що романи Еліот зосереджені на широкому спектрі інтересів (політичних, економічних, промислових, наукових), простір провінції в них закритий. У романі «Млин на Флоссі» він обмежений берегами річки Флосс, в «Мідлмарчі» замкнений кордонами однойменного містечка. На ізолюваність простору виразно вказує характеристика селища Ловік, де оселяється Доротей Брук: «Селение словно заключено в ореховой скорлупе» [9, с. 83]. Переміщення героїв майже відсутні, в романі «Млин на Флоссі» лише ледве окреслюються епізоди перебування Меггі Талівер на навчанні та її праця вчителькою, які не зображуються, а лише згадуються. Не покидають свого містечка і персонажі «Мідлмарча» (про переїзд головних героїв до Лондону згадується лише в епілозі).

В обох романах Еліот непримиренний конфлікт між духовними потребами головної героїні і посереднім середовищем перетворює провінцію з ідилії на антиидилію. В романі «Млин на Флоссі» письменниця різко заперечує гармонійність існування мешканців Сент-Огу: «Настоящее же было *как плоская равнина*, где люди перестают верить в существование вулканов и возможность землетрясений и живут убежденные, что завтра ничем не будет отличаться от вчера и что гигантские силы, потрясавшие раньше мир, *уснули вечным сном*...» [8, с. 138]. Стає зрозумілою потреба Меггі протистояти цьому середовищу. Авторська позиція суголосна позиції героїні: «Возможно, вас тяготили такие же чувства, когда вы наблюдали эту *старозаветную жизнь* на берегах Флосса – жизнь, которую даже страдание не в силах поднять над уровнем *трагикомедии*. *Жалкая жизнь*, скажете вы, у этих Талливеров и Додсонов – не озаренная ни возвышенными идеями, ни романтичес-

кими мечтами... *Я разделяю с вами то энтузиастическое чувство, которое вызывает в вас их убогий мирок...*» [8, с. 293]. Відтворення цього світу потрібне письменниці заради того, щоб зрозуміти життєві переконання Меггі, що прагнула, зберігаючи зв'язок із попередніми поколіннями, піднятися над їхнім духовним рівнем.

У «Мідлмарчі» цей конфлікт ще більш драматичний. Важливо зазначити, що повна назва роману «Мідлмарч: Картини провінційного життя». Англійською друга частина назви звучить більш промовисто: «A Study of Provincial Life», тобто дослідження всіх складових провінційного життя. Назва свідчить про те, що оповідь не буде зосереджена на долі головного героя, а йтиметься про суспільний вплив на особистісні прагнення. Тут провінційне містечко є не просто узагальненим сатиричним образом провінції 1830-х рр., як Сент-Ог в романі «Млин на Флоссі». Мідлмарч є своєрідним простором для дослідження реальних процесів всередині саме такого типу суспільства, процесів, які можуть зруйнувати уявне благополуччя маленького світу. Вкінці роману, відтворивши заплутане різноманітними поєднаннями, життя містечка, оповідач зазначає: «Монотонный провинциальный мирок оказался словно начинен динамитом» [9, с. 708]. Мідлмарч з самого початку постає як антидидія і жорстоко протистоїть Доротей Брук і талановитому лікарю-ентузіасту Лідгейту, який свідомо обрав практику в маленькому містечку аби «держаться в стороне от лондонских интриг, зависти, прислужничества» [9, с. 146], натомість «Мидлмарч намеревался спокойно проглотить Лидгейта и без малейших затруднений его переварить» [9, с. 154]. На початку роману Лідгейт відчуває, що: «... от Мидлмарча вообще нельзя ожидать ничего хорошего» [9, с. 120], наприкінці в свідомості героя містечко отримує характеристику «гнусный Мидлмарч» [9, с. 589]. В романах Остен таке протистояння окреслюється, але не набуває трагізму, середовище ще не здатне морально зламати або фізично знищити людину.

Дж. Еліот створює модель англійської провінції, зображує, як працював механізм англійського суспільства дореформеної доби, відтворюючи основні соціальні, політичні, моральні сили того часу. В творах письменниці відтворена панорама характерів, поданих не в статичній середовища, а в складній системі людських стосунків, які несуть основні ознаки і характеристики часу. Важливо враховувати, що романи Еліот є осмисленням письменницею доби першої парламентської реформи (1832), що зумовила переверот в англійському суспільстві, ознаменувала руйнування старої патерналістської системи суспільних відносин і стала початком майбутньої історичної і психологічної перемоги міста, міської свідомості і міської буржуазії над лендлордами, що були провідною соціально-політичною силою протягом тривалого часу історії країни. Тому герої Еліот – Меггі Талівер, Доротей Брук, Тертії Лідгейт шукають сенс життя в світі, що рухається, змінюється. Адже життя не статичне і письменниця зображує життєві зміни. В «Мідлмарчі» багато міркувань про нові часи, нові цінності і ідеї, але нові часи осмислені в масштабі буденного життя провінційного містечка. Цей топос визначає обставини життя героїв і одночасно економічне, соціальне і політичне життя оточуючого світу. В романах Остен при наявності вказаного нами зовнішнього динамізму, світ провінції сталий. Активні переміщення дозволяють героям пізнати життя, набути особистісного досвіду і врешті дійти певної індивідуальної істини. При цьому англійська провінція виступає умовним простором, в межах якого відбувається коливання між справжніми і ілюзорними цінностями.

В духовному просторі провінції можна виділити три сфери: інтелектуально-духовну – світ книги, сферу почуттів, і сферу природи, де поєднуються духовні, моральні і естетичні начала.

Особливе ставлення Остен і Еліот до книги і читання визначається традицією книжної культури, на якій виховувалися письменниці. Книги для героїнь обох письменниць – обов'язкова ознака дому, вони асоціюються з духовністю і атмосферою інтелектуального зростання. В романах Дж. Остен така атмосфера притаманна Менсфілд-парку («Менсфілд-парк»), будинку Дешвудів («Почуття і чутливість»), Морландів («Нортенгерське абатство»). В поетичних образах В. Купера, Дж. Крабба, В. Скотта, романах А. Радкліф, М. Льюїса, Р. Рош героїні знаходять відлуння власних почуттів, улюблені рядки допомагають самовираженню. В романах обох письменниць книга і читання є тим, що виявляє глибинні властивості природи героїв. Проте любов до читання, яку виявляють герої романів Дж. Еліот – Меггі Таллівер, Доротей Брук, Тертії Лідгейт робить їх винятковими для провінційного середовища і врешті набуття високого інтелектуального рівня робить неможливим їх існу-

вання в середовищі обивателів Сент-Огу та Мідлмарча. В романах Остен читання, навпаки, дозволяє героїням сформувати, виявити і успішно стверджувати найкращі духовні і моральні цінності.

Сфера природи є важливою складовою духовного простору провінції в творах обох письменниць, адже сприяє створенню піднесеного, ідилічного фону. Сприйняття природи як осередку гармонії і порядку пов'язане у Дж.Остен з просвітницьким століттям. Разом з тим, зміна художніх смаків, що відбулася з приходом романтизму, також знаходить відображення у творчості письменниці. Мірою краси, новим поглядом на природу стає природність, відсутність видимих ознак окультурення, «мальовничість». Справжню красу романістка бачить не в чомусь незвичайному, «високому», а у простому англійському пейзажі – сільських котеджах, пасовиськах, віддалених гаях. Будь-яке звернення письменниці до теми природи суворо мотивоване, при цьому пейзажні образи, як правило, поліфункціональні і полісемантичні.

Перш за все, пейзаж у романах виступає як форма психологізму, коли картина природи розкриває внутрішній стан персонажа. Так у романі «Менсфілд-парк» відбувається із Фанні Прайс, очима якої показані майже всі пейзажні картини. Вона заявляє, що непорушна велич природи «залишає позаду і живопис, і музику» [6, с. 467]. Фанні цінує природу не за її стихійність і удари грому, а за надійність, сталість і космічний порядок; для Фанні природа – це заспокоєння («Here's harmony», – говорить вона, дивлячись на зірки).

Центральним пейзажним образом роману є Парк, в якому реалізується англійське розуміння природи і сутність національної психології, яка полягає у компромісі між природним і штучним. Образ Парка в романі Дж. Остен пов'язаний з головною ідеєю Дому, для якого характерна гармонія людини і природи. Парк – це місце самотніх роздумів і інтимних бесід, причому в романі простежується характерна закономірність: події, що відбуваються у відкритому просторі парку, мають перспективу подальшого розвитку в сюжеті, тоді як те, що відбулося в закритому просторі будинку, має підсумковий характер, тобто пейзажні образи Дж. Остен виконують структурно-композиційні функції.

Так, саме картини природи в художньому світі Остен сприяють трансформації ідилічного типу співвідношення цінностей у комічний (при пародійному запереченні сентименталізму та псевдочутливості в романі «Почуття і чутливість», готичної традиції в «Нортенгерському абатстві») або романтичний (в романах «Гордість і упередження», «Менсфілд-парк»). У творах Еліот пейзаж виконує подібну функцію в романі «Млин на Флоссі», де автор, заперечуючи ідилічність, утверджує героїчний тип співвідношення цінностей.

Отже, ціннісні характеристики простору англійської провінції в романах Дж. Остен та Дж. Еліот визначаються кількома факторами. По-перше, це особистісні ціннісні домінанти письменниць: ентузіазм і оптимізм Дж. Остен, що визначає домінування традиційних англійських цінностей (консерватизм, стабільність, культ сім'ї) та скептицизм і радикалізм Дж. Еліот, що породжує відчуття самотності і ізоляції героїв та призводить до утвердження таких ціннісних категорій як практицизм, розсудливість, пріоритет розуму над почуттям, свобода, поміркованість, терпимість, підкорення моральному і суспільному обов'язку, напружена праця і індивідуальна моральна відповідальність. По-друге, це еволюція художніх пріоритетів. Новаторства Еліот, пов'язані з драматизацією, інтелектуалізацією та психологізацією змістовного аспекту зумовили і нове аксіологічне значення простору. Логіка зображення провінції в творах Еліот визначається концепцією обов'язку і відповідальності людини за вибір місця в житті. При наявності орієнтації на буденне існування, яка присутня в творчості обох письменниць, Еліот, на відміну від Остен, героїзує своїх персонажів. Меггі Талівер, лікар Лідгейт, Доротей Брук мають високу мету, яка потрібна їм для того, аби не відчувати, що життя проходить в дрібних і негідних високого сенсу пошуках.

В романах Дж. Остен власне романна сутність конфлікту зосереджена в родинній етиці і етичних категоріях взагалі. Зображення провінції сприяє утвердженню ідилічних цінностей у піднесеному і комічному співвідношенні. Ідилічність обертається на комічність або романтичність. Ці трансформації мають на меті утвердження провідного ціннісного мірила Дж. Остен – природи і природності. В творах Дж. Еліот конфлікт набуває соціально-критичного забарвлення. Уявна ідилічність спростовується трагізмом людського існування, а в якості ціннісного мірила стверджується особистість. Отже, простір провінції в романах Дж. Остен та Дж. Еліот відбиває історичний етап еволюції ціннісних пріоритетів і сприяє вираженню індивідуальної аксіологічної домінанти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности / М.М. Бахтин // Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук. – СПб.: Азбука, 2000. – С. 9-227. – (Серия «ACADEMIA»).
2. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе / М.М. Бахтин // Эпос и роман. – СПб.: Азбука, 2000. – С. 11-194. – (Серия «ACADEMIA»).
3. Вулф В. Джейн Остен / В. Вулф; [пер. с англ. Е. Гениевой] // Избранное. – М.: Худ. лит., 1989. – С. 507-514.
4. Демурова Н.М., Михальская Н.П. Комментарии / Н.М. Демурова, Н.П. Михальская // Остен Дж. Собрание сочинений: В 3 т. – М.: Худож. лит., 1988. – Т. 1. – С. 647-686.
5. Лотман Ю.М. Об искусстве: Структура художественного текста / Ю.М. Лотман. – СПб.: Искусство-СПб, 1998. – 702 с.
6. Остен Дж. Собрание сочинений: в 3-х т. / Редкол.: Г.Анджапаридзе, Е.Гениева, М. Климова и др. – М.: Худ. лит., 1988. – Т. 2. – 670 с.
7. Честертон Дж.К. Раннее творчество Джейн Остен // Писатели Англии о литературе / [сост.: К.Я. Атарова] – М.: Прогресс, 1981. – С. 267-271.
8. Элиот Дж. Мельница на Флоссе: [роман] / Джордж Элиот; [пер. с англ. Г. Островская, Л. Полякова]. – Л.: Худ. лит, 1963. – 560 с.
9. Элиот Дж. Мидлмарч: [роман] / Джордж Элиот; [пер. с англ. И. Гурова, Е. Короткова]. – М.: Правда, 1988. – 752 с.